

Ojczyzna i porzekadła w zadaniach

Dorota Nosowska

W jaki sposób przedstawił kraj rodzinny na swoim obrazie Jacek Malczewski? Czy porzekadła są potrzebne w języku polskim? Na te pytania odpowiadamy, odwołując się do wybranych tekstów kultury.

Zadanie 1.

Jak w tekstach kultury ukazywana jest ojczyzna? Odwołaj się do obrazu Jacka Malczewskiego „Ojczyzna” i wybranego tekstu literackiego.

Jacek Malczewski,
„Ojczyzna”, 1903

Jak zaczniesz swoją wypowiedź?

Przed nami obraz młodopolskiego twórcy Jacka Malczewskiego, „Ojczyzna” z 1903 roku.

Co powiesz w rozwinięciu?

● Dzieło to przedstawia postawną, długowłosą kobietę o kasztanowych włosach w towarzystwie dwojga dzieci, chłopca i dziewczynki. Kobieta ma posągową

urodę, widzimy jej popiersie. Twarz sprawia wrażenie wyrzeźbionej. Wyraża powagę, ale i zatroskanie. Można domyślać się, że ukazana na obrazie postać to matka chłopca i dziewczynki.

● We włosach kobiety widać kwiaty, a jednak ma też na sobie biżuterię, co świadczy o tym, że nie jest wiejską biedaczką. Jej czerwona szata może przywoływać skojarzenia z chwałą i dostojeństwem (płaszcz królewski), ale i cierpieniem, krwią.

● W tle widać pola i łąki pełne kwiatów, a to wywołuje skojarzenia ze wsią i z sielskością.

● Kobieta ucieleśniająca ojczyznę przypomina matkę: chłopców i dziewcząt. Dziewczynka trzyma w dłoni kajdany – symbol zniewolenia. Jednak kobieta-ojczyzna nie ma skutych rąk. Można to odczytać jako symbol rychłego wyzwolenia ojczyzny – taka wiara miała niebagatelne znaczenie u progu XX wieku, gdy ziemie polskie były rozdzielone między zaborców, a Polska nie istniała na mapach Europy.

● Obraz ojczyzny jako matki występował często w polskich tekstach kultury. Pozytywne odczucia, jakie dawał widok postaci matki, miały wywoływać skojarzenia odbiorców z ojczyzną i budzić uczucia patriotyczne.

● Chcę zwrócić uwagę na inny aspekt dzieła Malczewskiego. Kobieta-matka ukazana jest na tle kwiatów, łąk i pól. Podobny krąg skojarzeń związanych z ojczyzną występuje w wierszu młodopolskiego twórcy, **Jana Kasprowicza**, w finale tomu poetyckiego „**Księga ubogich**”, w wierszu „Rzadko na moich wargach...”. Tam również ojczyzna to upersonifikowana postać pojawiająca się na tle zbóż, łąk i pól, spiesząca pośród polnych dróg i zapomnianych mogił. Poeta pisze:

*Ta siostra najbliższa i brat ten,
Wybrani spomiędzy rzeszy,
Ci znają drogi, którymi
Moja Wybrana spieszy.*

*Krwawnikiem zarosłe ich brzegi,
Łopianem i podbiałami:
Spieszę z Nią razem, topole,*

*Ślą swe westchnienia za nami.
(...)
Zboża się złocą dojrzałe,
A tam już widzimy żniwiarzy.*

● To sielskie skojarzenie z ojczyzną (jej związek z ziemią, naturą, przyrodą, wsią, a nie miastem czy cywilizacją) jest typowe dla polskich tekstów kultury. Podobnie motyw ojczyzny-wybranki, ukochanej czy związku ojczyzny z rodziną (rodacy to bracia i siostry).

Jak zakończysz swoją wypowiedź?

Na obrazie „Ojczyzna” Malczewskiego odnajdujemy wyobrażenie oryginalne kraju rodzinnego, ale i osadzone w tradycji, nawiązujące do natury i macierzyństwa.

Portrety ojczyzny w polskich tekstach kultury często są przedstawiane za pomocą alegorii bądź symboli.

O co może zapytać cię komisja?

Co wiesz o Janie Kasprowiczu, o którym wspominałeś w swojej wypowiedzi?

Odpowiedz:

Był to młodopolski poeta, który osiadł w Tatrach. Wiele swoich wierszy poświęcił naturze, krajobrazom tych gór. W swoich „Hymnach” pokazał m.in. obraz apokalipsy w tatrzańskim pejzażu oraz wyraził bunt przeciwko Bogu. W napisanej pod koniec życia franciszkańskiej „Księdze ubogich” usiłował godzić się z Bogiem. Do dziś jego dom Harenda w Poroninie, położony pośród Tatr, można podziwiać i zwiedzać. Mieści się w nim muzeum poety. Obok jest jego mauzoleum.

Jakie inne teksty kultury możesz przywołać?

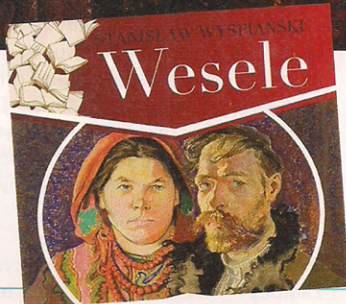
„**Kazania**” **Piotra Skargi** – motyw ojczyzny jako matki i okrętu.

„**Pan Tadeusz**” **Adama Mickiewicza** – motyw Matki Polski złożonej w grobie.

„**Testament mój**” **Juliusza Słowackiego** – ojczyzna przedstawiona jako okręt walczący lub tonący.

„**Wesele**” **Stanisława Wyspiańskiego** – sen Panny Młodej o podróży do Polski i podpowiedź Poety ze wskazaniem na serce: „A to Polska właśnie”.

„**Ojczyzna chochołów**” **Kazimierza Wierzyńskiego** – kraj ojczysty utkany z symboli, cytatów, stereotypów, w wierszu liczne odwołania do tekstów autorstwa narodowych wieszczów i ich wyobrażeń, napięcia między realizmem a mitami.

Zadanie 2.

Czy porzekadła są potrzebne w języku polskim? Odwołaj się do powyższego fragmentu „Pana Tadeusza”, całości utworu Adama Mickiewicza, innego tekstu kultury i własnych doświadczeń w komunikacji językowej.

*Sędzia, choć utrudzony, chociaż w gronie gości,
Nie chybił gospodarskiej, ważnej powinności:
Udał się sam ku studni. Najlepiej z wieczora
Gospodarz widzi, w jakim stanie jest obora.
Dozoru tego nigdy sługom nie poruczy;
Bo Sędzia wie, że oko pańskie konia tuczy.*

Jak zaczniesz swoją wypowiedź?

Porzekadła to inaczej przysłowia, maksymy, sentencje – głównie o pochodzeniu ludowym. Uważam, że są potrzebne w języku polskim, gdyż pełnią ważne funkcje.

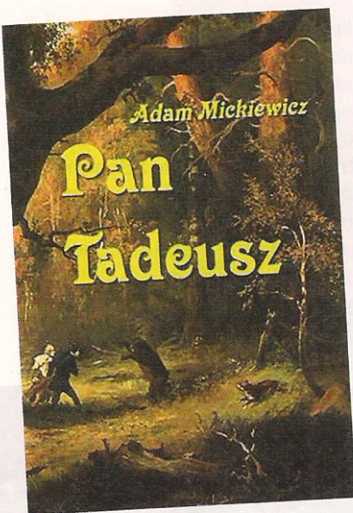
Co powiesz w rozwinięciu?

● W przytoczonym fragmencie „Pana Tadeusza” Adama Mickiewicza narrator wygłasza porzekadło, odwołując się do sposobu myślenia Sędziego: „Sędzia wie, że oko pańskie konia tuczy”. Oddaje to, co sam myśli i wielu podobnych mu szlachciców, dobrych gospodarzy. To przysłowie opisuje mentalność z kresowych dworów, jest celnym stwierdzeniem, udanym uogólnieniem, skraca komentarz, lapidarnie ujmuje to, co opowiadać by można i tłumaczyć w wielu zdaniach.

● Porzekadła wygłasza nie tylko narrator „Pana Tadeusza”, ale i poszczególni bohaterowie. Na przykład major Płut po bitwie mówi: „Kto się mocno lubi, i mocno się czubi”, tak podsumowując relacje polsko-rosyjskie. Deklaruje, że pozostanie przyjacielem mieszkańców Soplicowa. Trafnie oddaje to jego poglądy, tak jak powiedzenie podobno zaczerpnięte od Suworowa: „Pomnij, Ryków kamrat, żebyś nigdy na Lachów nie chodził bez armat” czy „Wy dobrzy do wypitki, dobrzy do wybitki”. Porzekadła Rykowa mają charakter ogólnych prawd.

● Mistrzem wypowiadania porzekadeł jest Zagłoba, bohater wszystkich trzech części „Trylogii” Henryka Sienkiewicza, stary szlachciura, spryciarz i tchórz, niestroniący od trunków i suto zastawionego stołu. Sypie on porzekadłami jak z rękawa. Jest inteligentny, śmiały i wygadany. Językiem operuje lepiej niż szablą. Wygłasza mądrości – mogą one stanowić naukę dla bohaterów, z którymi obcuje (a wielu z nich uważa stary szlachciura za głupców, choćby nieszczęsnego Rocha Kowalskiego, postać z „Potopu”). Zdanie wymyślone naprędce, wygłoszone w stylu biblijnym, a mówiące o tym, że gdzie zabraknie ojca i matki, należy słuchać wuja, oraz stwierdzenie „wuj to wuj” ułatwiają spryciarzowi wprowadzenie w błąd i wywiedzenie w pole niezbyt inteligentnego oficera z wojska Radziwiłła. Dzięki porzekadłom Zagłoba zyskuje przewagę nad głupim służbistą. Dzięki nim udaje się Janowi Onufremu przekonać Rocha, aby lepiej traktował rzekomego kuzyna (wuja), czyli Zagłobę. Ten fortel pozwala spryciarzowi uwolnić się z więzów, upić Kowalskiego, uciec i sprowadzić pomoc – żołnierzy, którzy uratują od śmierci Wołodyjowskiego i innych dowódców skazanych podstępnie przez Janusza Radziwiłła na potajemne rozstrzelanie.

● Porzekadła dają efekt humorystyczny – jakże zabawnie brzmi „wuj to wuj”. Nadają one koloryt postaci Zagłoby i świetnie charakteryzują tego bohatera oraz podsumowują różne sytuacje.

● Niekiedy sentencje i porzekadła mogą też pełnić funkcję mnemotechniczną, czyli ułatwiać zapamiętywanie, i stanowić rodzaj wskazówki, np. ludowe porzekadło „Luty – załóż, chłopie, dobre buty” przypomina o odpowiednim ubieraniu się w zimie, a maksyma „Pamiętaj, chemiku młody, wlewaj zawsze kwas do wody” jest właściwie instrukcją zachowania w laboratorium chemicznym.

Jak zakończysz swoją wypowiedź?

Funkcją porzekadeł w polszczyźnie jest skracanie wypowiedzi (przytaczamy je zamiast formułować długi komentarz), trafne puentowanie sytuacji, ubarwianie wypowiedzi, indywidualizacja języka bohaterów. Porzekadła pełnią też w tekstach funkcję humorystyczną i mnemotechniczną. Uważam, że są one potrzebne w polszczyźnie, ponieważ wzbogacają ją, czynią język polski żywym, obrazowym, plastycznym i bardziej ekonomicznym.

O co może zapytać cię komisja?

Do jakiego typu związków frazeologicznych należy sformułowanie „Oko pańskie konia tuczy” – to wyrażenie, zwrot czy fraza? Uzasadnij swoją opinię.

Odpowiedz:

Jest to fraza. Przysłowia i porzekadła zwykle mają postać fraz, czyli są zdaniami, ewentualnie równoważnikami zdań.

Jakie inne teksty kultury możesz przywołać?

„Pan Jowialski” Aleksandra Fredry

– tytułowy bohater nieustannie przytacza przysłowia, współcześni historycy literatury nie są więc zgodni, czy bohater jest ironicznym mędrcem, czy bezmyślnym głupcem.

„Pieśń o spustoszeniu Podola przez Tatarów” Jana Kochanowskiego

– porzekadło „Polak mądry po szkodzie” staje się punktem wyjścia dla błyskotliwej puenty („Nową przypowieść Polak sobie kupi, że i przed szkodą, i po szkodzie głupi”) – przysłowie to wpływa na efektywność wypowiedzi (skuteczność) – ktoś, kto zastanawia się nad finansowaniem armii, może łatwiej dojść do sensownych wniosków, przypominając sobie porzekadło z utworu wzywającego do wydatków na wojsko.

